

Begreppet parlamentarism i svensk debatt och historiepolitik fram till andra världskriget

Jussi Kurunmäki, Pasi Ihalainen & Kai Peksujeff

Parlamentarism blev under det sena 1900-talet den vanligaste styrelseformen i de länder som nuförtiden kallas representativa eller parlamentariska demokratier. I idéhistoriska och statsvetenskapliga studier har man oftast valt att utan särskild begreppshistorisk motivering diskutera den engelska (brittiska) parlamentarismen redan på 1700-talet som en allmän karaktärisering av ett system som byggde på regeringens politiska beroende av underhusmajoriteten,¹ men även i Storbritannien tog systemet form gradvis. I Sverige har riksdagens starka ställning under frihetstiden inte sällan beskrivits som ett tecken på parlamentarism.² Historiskt sett har parlamentarism varit ett omstritt begrepp som har använts i olika meningar varierande från regeringens parlamentariska förtroende till styre genom parlamentet och politiskt inflytande inom parlamentet i stället för utomparlamentariska metoder. Kampen om dess betydelse och värderingar utgör en viktig del av parlamentarismens och den parlamentariska demokratiseringens historia.

Som analytisk idealtyp baserar sig parlamentarism vanligtvis på en idé att regeringen är politiskt ansvarig inför en politisk församling som representerar folkets vilja.³ Granskar man parlamentarism ur ett begreppshistoriskt perspektiv är det dock inte så lätt att se demokrati och parlamentarism som två sidor av samma mynt. Man har inte sällan försvarat demokrati genom att kritisera parlamentarism, och man har haft parlamentariska regeringar utan någon institutionaliserad demokrati eller ens avsikt att sträva efter demokrati.

I Sverige spelade tolkningsstrider om begreppet parlamentarism en viktig roll under cirka ett halvsekel före andra världskriget, en period som

1 T.ex. William Selinger, *Parliamentarism. From Burke to Weber*, Cambridge 2019.

2 T.ex. Fredrik Lagerroth, *Frihetstidens författning*, Stockholm 1915; Lennart Linnarsson, *Riksrådens licentiering. En studie i frihetstidens parlamentarism*, Uppsala 1943; *Riksdag, kaffehus och predikstol. Frihetstidens politiska kultur 1766–1772*, Marie-Christine Skuncke & Henrika Tandefelt (red.), Lund 2003.

3 *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie & Kari Palonen (red.), New York 2016; för svenska och internationella försök att definiera parlamentarism, se Björn von Sydow, *Parlamentarismen i Sverige. Utveckling och utformning till 1945*, Hedemora 1997, s. 18–30.

var grundläggande för landets parlamentariska demokratisering. I den här artikeln presenterar vi en begreppshistorisk analys av hur parlamentarism stegvis blev en viktig del av den dominerande demokratiuppfattningen i Sverige.⁴ Vårt argument är att striden över ”parlamentarism” inte bara handlade om aktuella politiska strider och om den tilltänkta framtiden, utan också om olika tolkningar av den nationella politiska traditionen även under tidsperioder då parlamentarism som begrepp ännu inte fanns. Därmed kommer vi att diskutera hur den så kallade dualismen i 1809 års regeringsform i början av 1900-talet tolkades som en svensk version av parlamentarism,⁵ hur parlamentarismens tidsålder flyttades ytterligare till frihetstiden,⁶ hur parlamentarismens tillkomst kopplades till 1800-talets praktiska reformer och till tanken om den så kallade levande konstitutionen,⁷ hur 1920-talets minoritetsregeringar tolkades som hophörande med tidens teorier om parlamentarism,⁸ och slutligen hur parlamentarism på 1930-talet presenterades som en viktig del av den föreställda gamla demokratiska traditionen i Sverige.⁹ Utländska politiska system användes i den här typen av konstruktioner av nationell tradition både som varnande exempel och som förebilder. I den bemärkelsen är den svenska parlamentarismens utformning också en transnationell retorisk process.

Vårt angreppssätt skiljer sig från konventionella studier om parlamentarism, eftersom vi inte utgår från någon teoretisk klassificering av olika typer av parlamentarism. I stället fokuserar vi på hur ordet parlamentarism har använts som en del av politiskt agerande. Vi tillämpar ett nominalistiskt och semasiologiskt begreppshistoriskt perspektiv med fokus på de historiska aktörernas språkbruk, eller talhandlingar (*speech acts*), i politiska debatter.¹⁰ Även om det är viktigt att återkoppla de empiriska uttalandena

4 Forskning för artikeln har fått stöd av Finlands Akademi, beslut nr 336709 och 345111 angående akademiprofessorsprojektet ”Political Representation: Tensions between Parliament and the People from the Age of Revolutions to the 21st Century”. Svenska kulturfonden i Finland har beviljat Kai Peksjeff (f.d. Paajaste) två doktorandstipendier 2021–2023 för forskning i parlamentarismens genombrott och etablering i Sverige 1900–1940.

5 Pontus Fahlbeck, *Sveriges författning och den moderna parlamentarismen*, Lund 1904.

6 Lagerroth 1915, s. 311, 322–323.

7 T.ex. Karl Staaff, *Det demokratiska statsskicket II*, Stockholm 1917, s. 349–390.

8 Axel Brusewitz, ”Vad menas med parlamentarism. Ett försök till typologisk bestämning”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1929, s. 326.

9 T.ex. Herbert Tingsten, ”Nordisk demokrati”, *Nordens kalender* 1938, s. 41.

10 Vi tillämpar metodologiska principer utvecklade av Reinhart Koselleck och Quentin Skinner samt inom den nutida begreppshistoriska diskussionen, se t.ex. Jani Marjanen, ”Begreppshistoria”, i *Metod: Guide för historiska studier*, Martin Gustavsson & Yvonne Svanström (red.), Lund 2018; Jussi Kurunmäki & Jani Marjanen, ”Begreppshistoria”, i *Textens mening och makt*, Kristina Boréus & Göran Bergström (red.), Lund 2018; Wil-

till dåtida teoretiska modeller av parlamentarism – många av de undersökta argumenten var menade som analytiska – anser vi att en begreppshistorisk undersökning av parlamentarism måste ha som utgångspunkt de historiska aktörernas egna sätt att använda själva ordet parlamentarism.¹¹

Vi fäster uppmärksamhet vid hur dessa historiska aktörer har presenterat parlamentarism antingen som en hotbild eller ett mål i nuet eller i framtiden, men samtidigt analyserar vi talhandlingar som hänvisade till olika förflutna parlamentarismens epoker och praktiker för att stödja ens argumentet i den aktuella striden om parlamentarism. Dessa ”retoriska ombeskrivningar”, för att tala med Quentin Skinner, eller närvaron av olika ”tidsskikt” eller ”tidsnivåer”, för att tala med Reinhart Koselleck,¹² utgör en viktig del av denna begreppshistoriska studie av parlamentarismen i Sverige.

Om man tar användningen av ordet parlamentarism som utgångspunkt för analysen, blir parlamentarismens historia avsevärt kortare än vad vi lärt oss från de flesta historieböcker. Såväl internationellt som i Sverige kom ordet ”parlamentarism” i bruk först i början av 1850-talet. Det tyska begreppshistoriska lexikonet *Geschichtliche Grundbegriffe* (GG) hänvisar till Victor Hugos pamflett *Napoléon le petit* (1852).¹³ Hugo hade Napoleon III:s styre som måltavla¹⁴ och de allra tidigaste användningarna följde hans kritiska sätt att använda ”parlamentarism”, men skiftet från en negativ till en neutral eller positiv betydelse skedde nästan omedelbart.¹⁵ Enligt *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) användes ”parlamentarism” för första gången i den svenska offentligheten 1853. På grund av flera nivåer av temporaliteten i begreppsbruk, och på grund av det faktum att myntandet av ett begrepp alltid har sin förhistoria i form av gamla praktiker och ord som beskriver det, finns det goda skäl att börja analysen från tiden före tillkomsten av ordet parlamentarism. Med andra ord kan man se parlamentarism som en samlingspunkt av politiska argument som både hänvisar till tiden före

libald Steinmetz & Michael Freeden, ”Introduction: Conceptual History. Challenges, Conundrums, Complexities”, i *Conceptual History in the European Space*, Willibald Steinmetz, Michael Freeden & Javier Fernández Sebastián (red.), New York 2017; Jonas Hansson. ”Inledning”, i *Svenska begreppshistorier. Från antropocen till åsiktskorridor*, Jonas Hansson & Kristiina Savin (red.), Stockholm 2022, 10–12; *Writing Conceptual Histories*, Pasi Ihalainen & Jani Marjanen (red.), London 2025.

11 För förhållandet mellan ord och begrepp, se Kurunmäki & Marjanen 2018, s. 207–208.

12 Helge Jordheim, ”Inledning”, i Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia*, Göteborg 2004, s. 13.

13 Hans Boldt, ”Parlament”, i *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Band 4 Mi–Pre*, Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (red.), Stuttgart 1978.

14 Victor Hugo, *Napoleon the Little*, Boston 1909 [1852], s. 208–209.

15 Boldt 1978, s. 668.

dess explicita tillkomst och är ett begrepp som från slutet av 1800-talet var ett viktigt, men omstritt, kriterium för modern parlamentarisk demokrati.

I det följande presenterar vi den empiriskt mest omfattande historiska studien om begreppet parlamentarism i Sverige, vilket också ger en ny tolkning av parlamentarismens framkomst även som en politisk strid om själva begreppet.¹⁶ Vi gör så genom att analysera användningen av ordet i olika politiska sammanhang genom att granska riksdagsprotokoll, tidningar och tidskrifter systematiskt med hjälp av databaser¹⁷ samt ett urval av partiprogram och akademiska skrifter som bidrog i debatten. Enligt vår uppfattning är det ytterst viktigt att veta hur riksdagsledamöter själva talade om parlamentarism. Parlamentet utgör den viktigaste – om inte den enda – nationella arenan för politiska debatter och en mötesplats för diskurser som cirkulerar i samhället.¹⁸ Därför kan debatterna i parlamentet också ses som en analytisk nexus genom vilken vi bättre kan förstå hur den moderna parlamentarismen tog form.

Parlament och parlamentarisk regering före parlamentarism

Riksdagarna hade varit centrala för den svenska statens utveckling ända från Gustav Vasas regeringstid, även om ständerna var helt styrda av monarker och deras ledande statsråd ända till början av den så kallade frihetstiden (1719). Frihetstidens svagare kungamakt förändrade situationen så att administration och adliga ämbetsmän i synnerhet utövade makt i det kungliga majestätets namn medan de fyra ständerna kunde deliberera mera fritt inom ståndet och förhandla med de andra ständerna, kämpa om makten med konkurrerande partier (hattar och mössor) samt avsätta ansvariga riksrädsmedlemmar.¹⁹ Vad gäller hänvisningar till ”parlament” i svenska riksdagsprotokoll från 1700-talet

16 Denna saknas i tidigare forskning samt också i ordboken Hansson & Savin 2022.

17 Dokument och Lagar, <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/>; *People & Parliament: elva korpusar av parlamentsdebatter med textminingverktyg*, metadata finns på <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/95451> och den exemplariska nederländska korpusen på <https://people-and-parliament.hum.uu.nl/home>.

18 Ihalainen, Ilie & Palonen 2016; Selinger 2019; Gregory Conti, *Parliament the Mirror of the Nation. Representation, Deliberation, and Democracy in Victorian Britain*, Cambridge 2019.

19 Michael Roberts, *The Age of Liberty. Sweden 1719–1772*, Cambridge 1986; Harald Gustafsson, *Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*, Lund 1994; Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Eslöv 2000; Skuncke & Tandefelt 2003; *Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures, 1740–1820*, Pasi Ihalainen et al. (red.), Farnham 2011.

talas man mest om den engelska folkrepresentationen (*parliament*) samt de franska domstolarna (*parlement*). De svenska ständerna talade inte om sig själva som ett "parlament" men den engelska associationen sågs tidvis som användbar i procedurfrågor och diskussion om tryckfriheten.²⁰ Även om riksdagen hade ett stort politiskt inflytande och det engelska parlamentet kunde uppfattas som jämförbart, diskuterades vid den här tiden idéer som senare har associerats med parlamentarism, så som suveränitet, representation samt politiskt ansvar, utan att parlamentarismens vokabulär användes.²¹ Under den gustavianska tiden fick den gällande auktoritära inriktningen riksdagsledamöterna att undvika utländska jämförelser eller att använda dem för att försvara svenska praktiker.²² Inom adelsståndet användes det ett par gånger analogier med det engelska parlamentet, men inte i meningen av något slags "parlamentarism".²³

1809 års regeringsform baserade sig på en idé om en maktfördelning mellan riksdag och monark för att undvika både frihetstidens ständervälde och den gustavianska tidens envælde. Monarken ägde den verkställande makten med statsrådet som verktyg. Statsrådets medlemmar var utvalda av monarken och hade en individuellt juridiskt ansvar för regeringens beslut. Detta juridiska ansvar granskades av riksdagens konstitutionsutskott. Tanken att ett enskilt statsråd eller statsrådet i sin helhet hade haft politiskt ansvarig inför riksdagen kände regeringsformen inte till.²⁴ Även om regeringsformen inte syftade på att Sverige skulle få en parlamentarisk regering fick "det engelska regeringssättet" ny publicitet.²⁵ 1809 års regeringsform lämnade mycket utrymme för tolkningar av både regeringsmaktens legi-

20 Digitaliserat riksdagstryck för ständsriksdagen 1521–1866 (kb.se). *Riddarskap och adel* (ROA), Carl Gyllenborg, 24/4 1723, 2/1:192; 11/11 1726, 6/2:605–606; John Jennings, 16/4 1743, 13:687; 25/10 1746, 16:118; Friedric Ingman, borgarståndet (BG), 17/12 1746, 9/1:224; John Jennings, ROA, 3/7 1761, 21/2:214; 29/10 1761, 22/3:279; *Presteståndet* (PR), 14/11 1760, 15/1:107–108; 21/11 1761, 15/2:867.

21 Pasi Ihalainen & Zachris Haaparinne, "From Estate Representation to the Representation of the People and the Nation in the Age of Revolutions", i *Research Handbook on Political Representation*, Maurizio Cotta & Federico Russo (red.), Cheltenham 2020.

22 Jakob Gadolin, PR 20/2 1786, 25:33.

23 Carl Gustaf Adlermarck, ROA 16/3 1789, 1:486; Charles Emil Lewenhaupt, 23/3 1789, 1:519.

24 Se t.ex. *Kring 1809. Om regeringens tillkomst*, Stefan Björklund (red.), Stockholm 1965; Anders Sundin, "1809 års regeringsform i forskningen", i *Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*, Margareta Brundin & Magnus Isberg (red.), Stockholm 2009.

25 Eberhard Zacharias Munck af Rosenschöld, *Engelska regeringssättet, till sin grund och utöfning. Afen i London vistande svensk*, Stockholm, 1809; Jean Louis de Lolme, *Englands constitution eller Engelska regeringsförfattning jämförd med den republikanske styrelsen och de andre europeiska monarkier*, Stockholm 1809 [1771].

timitet och dess praktiska tillämpning. Att 1810 års riksdagsordning inte ändrade ståndsrepresentationen ledde till återkommande frågor om den egentliga viljan hos "de 1809 års män". Under 1800-talets lopp blev frågan om parlamentarisk politik, parlamentarisk regering och parlamentarism (överlappande i denna kronologiska ordning) sammankopplade med frågan om politisk representation och rösträtt.

Man har ibland lyft fram 1823 års riksdag som en början på en politiskt samordnad kritik mot Karl Johans styre,²⁶ men parlamentarisk regering blev först på 1830-talet ett mer allmänt diskuterat ämne. Officeren och skriftställaren Johan August Hazelius skrift från 1835 är ett tydligt exempel på att förhållandet mellan kungen och statsrådet hade blivit politiserad. Den kände konservative monarkisten hävdade att "Minister-Styrelse" hade vuxit "på främmande feodalgrund",²⁷ medan i Sverige var folklynnnet demokratiskt och monarkiskt.²⁸ Enligt hans mening borde Sveriges "representativ[a] författning" vara en förebild för andra länder, och Sverige skulle inte följa Britanniens eller Frankrikes ministerstyrelse.²⁹

Mot slutet av 1830-talet använde den liberala pressen uttryck som "parlamentarisk styrelse" och "ministerstyrelse" för att markera motståndet mot Karl Johans alltmer enväldiga styre. *Aftonbladet*, den största "liberala" tidningen, talade 1836 i sin polemik mot den konservativa *Svenska Minerva* för en representationsreform som också skulle innebära en övergång från "en absolut konservativ" styrelse till "en verklig parlamentarisk styrelse".³⁰ *Dagligt Allehanda* hävdade att Britanniens exempel hade visat att "regerings- och representant-magterna" inte skulle vara "ställda emot hvarandra" i en "parlamentarisk styrelse".³¹

"Parlamentarism" gör entré på 1850-talet

"Parlamentarism" användes för första gången i Sverige 1853 då *Aftonbladet* rapporterade om den aktuella regeringsförändringen i Britannien. Begreppet fick omedelbart ett positivt innehåll i den liberala tidningen och kopplades till "allmänna val" och "sjelfstyrelsens ädla och upplyftande frihet i England, Belgien och Sardinien" i motsats till "enväldets och den militära, civila och

26 T.ex. Björklund 1965.

27 Hazelius, *En af dagens frågor, eller: Huruvida en Minister-Styrelse, sådan som den i Frankrike eller i England, är öfverensstämmande med Svenskt folklynn och Svensk Grundlag?*, Stockholm 1835, s. 1.

28 Ibid., s. 2.

29 Ibid., s. 29.

30 *Aftonbladet* 20/10 1836.

31 *Dagligt Allehanda* 29/7 1839; Heinz H.F. Eulau, "Early Theories of Parliamentarism", *The Canadian Journal of Economics and Political Science* 1940:1.

kyrkliga hierarkiens öfvermod i Frankrike".³² En kontrast skapades därmed till Napoleon III:s kejserliga system som nyligen hade ersatt det tidigare parlamentariska styret i Frankrike. Vidare hänvisningar till "parlamentarism" handlade om det politiska läget i Britannien.³³ "Parlamentarism" kom i bruk i den svenska allmänna diskussionen utan några märkbara innehållsmässiga förändringar jämfört med tidigare användning av "parlamentarisk regering".

Även om "parlamentarisk regering" fortsättningsvis kom att användas oftare än "parlamentarism" blev ism-versionen så småningom det begrepp som sammanfattade den politiska betydelsen av regeringsfrågan i början av 1900-talet. "Parlamentarism" var på många sätt en typisk ism. Ordet myntades med en negativ stämpel men det fick snabbt även positiva konnotationer, och både de negativa och positiva betydelserna samlades under den nya ismen. Denna "ismifiering" gjorde begreppet tydligt omstritt angående dess närvarande innehåll, historia och framtid. "Parlamentarism" blev ett framåtriktat "rörelsebegrepp", för att använda Kosellecks terminologi.³⁴

Ännu i debatten om 1866 års representationsreform hade retoriken om "parlamentarism" en obetydlig roll. Parlamentarism presenterades dock både som "en nödvändig beståndsdel i det konstitutionella statsskicket"³⁵ och som "opinionens [...] despotism".³⁶ Efter representationsreformen blev "parlamentarism" med tiden en allt viktigare del av det politiska språket i Sverige. I riksdagen politiserades ordet först på 1870-talet och igen i början av 1900-talet samt under första världskriget (se figur 1).

De tidiga användningarna av begreppet kretsade kring tre delvis sammanhängande teman: om parlamentarismen var ett utländskt eller svenskt fenomen, om parlamentarismen var någonting dåligt eller bra, och om parlamentarismen redan var den gällande praxisen i landet. Man kunde både försvara det nuvarande politiska läget och kräva politiska reformer genom att hävda att Sverige redan hade parlamentarism. Medan den konservativa monarkisten Eric Sparre hävdade att Sverige redan hade introducerat ett "parlamentariskt styrelsesätt" och att en stark monarki behövdes som motvikt,³⁷ verkade liberala *Dagens Nyheter* kräva mer parlamentarism genom att hävda att detta system redan fanns i Sverige genom "den i statsförfattningen inneboende andan af parlamentarism".³⁸ I samma anda konstaterade Richard

32 *Aftonbladet* 10/1 1853.

33 T.ex. *Göta* 28/3 1855; 11/4 1855; *Aftonbladet* 16/6 1855.

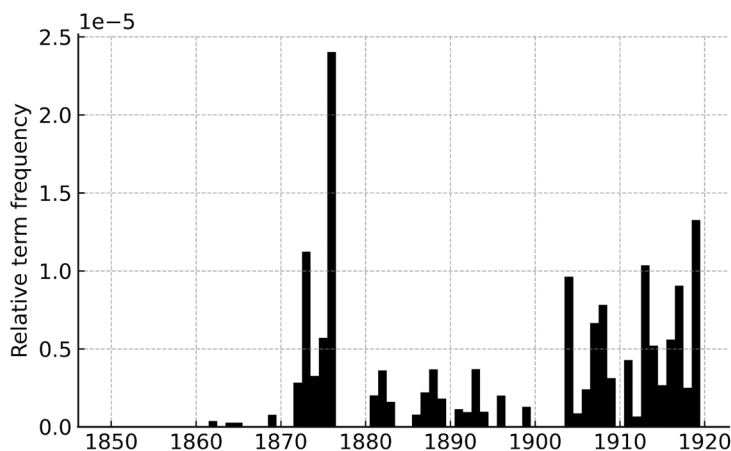
34 Reinhart Koselleck, *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*, New York 2004, s. 222–254; för tillkomsten av ismer, se Kurunmäki & Marjanen 2018.

35 BG 7/2 1863, 1:420.

36 BG 4/12 1865, 1:139.

37 FK 22/4 1868, s. 288.

38 *Dagens Nyheter* 22/9 1869.

Figur 1. Relativ frekvens av parlamentarism* i svenska riksdagsprotokoll, 1850–1919. Källa: *People & Parliament. Elva korpusar av parlamentsdebatter med textmining-verktyg*. Metadata finns på <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/95451> och den exemplariska nederländska korpusen på <https://people-and-parliament.hum.uu.nl/home>, Jyväskylä universitet & Utrecht universitet

Carlén, som var politiskt moderat, att det var en missuppfattning när man påstod att parlamentarism skulle försvaga kungamakten.³⁹ Med J.L. Austins och Skinners teoretiska terminologi kan man säga att dessa talhandlingar hade delvis olika "lokuta aspekter", att innehållet av ordet parlamentarism var olika, men den tydligaste skillnaden var ändå i deras "illokuta aspekter", det vill säga i frågan vad en aktör ville åstadkomma med användningen av ordet parlamentarism.⁴⁰

Vid riksdagens debatter fanns en inrotad vilja att framställa det svenska regeringssättet som en motsats till den brittiska modellen för parlamentarisk styrelse. Till exempel konstaterade Herman Rydin, den liberala professorn i nationalekonomi, att ett parlamentariskt styrelsesätt var ogrundat i Sverige så länge det svenska folket inte var lika upplyst i lagfrågor som det brittiska.⁴¹ I ett senare sammanhang konstaterade han dock att man inte kunde förhindra en utveckling mot parlamentarism.⁴² Den konservative Oscar Mörner ansåg i sin tur att parlamentarism kanske var lämplig i länder "hvarest parlamentarismen utbildat sig och hvarest genom lag och

39 AK 17/4 1872, s. 500.

40 För lokutiva och illokutiva talhandlingar, se Kurunmäki & Marjanen 2018, s. 187–188.

41 FK 22/4 1872, s. 275.

42 Se Nils Stjernquist, "Varför behövs nordiskt samarbete kring parlamentarismforskning?", i *Parlamentarismen i de nordiska länderna. En egen modell?*, Nils Stjernquist (red.), Stockholm 1995, s. 9.

traditioner nationalrepresentationen intagit en ståndpunkt passande för detta styrelsesätt”, medan den inte fungerade i Sverige eftersom regeringsformens avsikt var att undvika både frihetstidens och den gustavianska tidens maktkoncentration.⁴³ Henning Hamilton, som hade varit en av de ledande motståndarna av representationsreformen i Riddarhuset, visade samtida förståelse av begreppets politisering genom att påstå att ”knappt något ord oftare förekommer under debatter om konstitutionella frågor, än ordet parlamentarism, utan att det fullständiga begreppet deri ännu kunnat uppgifvas”. Enligt honom hänvisade begreppet till ”en vexlande partistyrrelse” som inte kunde imiteras i Sverige på grund av landets historiskt utvecklade ”representativ[a] författning”.⁴⁴

Samtidigt som den brittiska parlamentariska politiken användes som referenspunkt i den svenska debatten blev den politiska utvecklingen mot en parlamentarisk regering i Norge ett mer aktuellt ämne. Då stortinget 1884 lyckades få monarken att acceptera principen att den norska regeringen skulle basera sig på majoriteten i representationen, påverkade detta politiska åsikter även i Sverige eftersom denne monark var den svenske kungen. Det som hände i Norge kunde således användas i Sverige både som förebild och som ett varnande exempel i debatten om regeringsmakten.⁴⁵

Antiparlamentarism var en av tidens transnationella diskurser. Till exempel hänvisade den liberale bankmannen André Oscar Wallenberg till en engelsk artikel om ”parlamentarismens dekadans”.⁴⁶ Vänsterliberalen Adolf Hedin, som 1867 hade argumenterat för utvidgad rösträtt och parlamentarisk styrrelse i sin kända programtext för Nyliberala Sällskapet,⁴⁷ summerade tidens anda när han konstaterade att både konservativa och liberala politiska tänkare runtom i Europa deltog i ”denna rörelse emot den nutida parlamentarismen och dess missbruk, som visa sig öfverallt”.⁴⁸ Hedins uttalande är ett tecken på att parlamentarism hade blivit ett omstritt nyckelbegrepp, runt vilket olika politiska positioner formades.⁴⁹ Rudolf Kjellén, professor i statsvetenskap

43 FK 19/4 1872, s. 143.

44 FK 8/2 1873, s. 114.

45 Se t.ex. *Göteborgs Weckoblad* 10/6 1880; *Norra Skåne* 13/6 1884. Se också Uffe Jakobsen & Jussi Kurunmäki, ”Formation of Parliamentarism in the Nordic Countries from the Napoleonic Wars to the First World War”, i *Parliament and Parliamentarism. A Comparative History of a European Concept*, Pasi Ihalainen, Cornelia Ilie & Kari Palonen (red.), New York & Oxford 2016, s. 106.

46 FK 25/1 1882, 3:28.

47 Adolf Hedin, ”Hvad folket väntar af den nya representationen. Femton bref från en demokrati till svenska riksdagens medlemmar”, i *Adolf Hedin. Tal och skrifter*, Valfrid Spångberg (red.), Stockholm 1905 [1867], s. 57.

48 AK 21/4 1886, 46:30.

49 Se också Stjernquist 1995, s. 9–10.

och det främsta namnet inom den så kallade unghögern, varnade för att parlamentarismen skulle medföra partikonflikter och okontrollerat masstyre om den fick fäste i Sverige.⁵⁰ Även den liberala vänstern var väl medveten om det instabila parlamentariska läget i tredje republikens Frankrike samt den speciella karaktären hos den brittiska parlamentarismen, medan den växande socialdemokratiska rörelsen hade en kluven attityd mot parlamentarism på grund av att den tolkades som ett borgerligt sätt att styra. Parlamentarismens senare språkrör Hjalmar Branting talade 1901 om parlamentarism som komprometterad i allmänhetens ögon av ”skandalscener, hvarom vi läsa från vissa främmande parlament”.⁵¹

Parlamentarismens svenska historia och den brittiska parlamentarismen

Som en stark indikation på att parlamentarism hade blivit ett oundgängligt politiskt begrepp i Sverige började man tillämpa begreppet i analyserna av den svenska politiska historien. Den konservativa statsvetarprofessorn Pontus Fahlbeck gjorde 1904 en teoretisk distinktion mellan ”den enhetliga parlamentarismen” och ”den dualistiska parlamentarismen”, varav det förra hänvisade till det engelska systemet och det senare till det svenska.⁵² Han försökte påvisa att den existerande svenska författningen där monarken kunde välja sina statsråd likaledes byggde på parlamentarismens principer. Fahlbecks svensk-nationella tolkning av parlamentarism blev emellertid inte särskilt framgångsrik, eftersom parlamentarismens anhängare ville ta avstånd från 1809 års dualism och eftersom några inflytelserika konservativa intellektuella tyckte att Fahlbecks position var teoretiskt felaktig. Detta förhindrade dock inte att flera konservativa professorer intog samma ståndpunkt som Fahlbeck i striden om parlamentarismen. Man hävdade att parlamentarismens anhängare försökte införa ett utländskt regeringssystem i Sverige. Enligt statsvetarprofessorn Carl Hallendorff handlade det om ”en imiterad parlamentarism”, ett styrelsesätt som, enligt hans mening, redan hade fått fäste i Norge och Danmark.⁵³ Fahlbeck själv konstaterade i riksdagen i samband med en debatt om ett utvidgande av rösträtten 1906 att ”Englands parlamentariska system” hade ”hypnotiserat våra motståndare” och

50 Rudolf Kjellén, ”Döda bokstäver i Sveriges gällande regeringsform II”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1902:3. Se också Torkel Nyman, *Komitépolitik och parlamentarism. Statsminister Boström och rikspolitikerna 1891–1905*, Uppsala 1999, s. 58.

51 AK 23/5 1901, 42:32.

52 Fahlbeck 1904, s. 104–219.

53 Hallendorff 1911, s. 392–395. Se också Jakobsen & Kurunmäki 2016, s. 106–107.

poängterade vidare att "Englands parlamentarism omöjlig kan efterapas i något land, allra minst i Sverige, utan att man hemfaller åt karikatyr".⁵⁴

Statsminister Karl Staaff hade före Fahlbecks tal i samma debatt yttrat ett av de mest kända argumenten för införandet av parlamentarism i Sverige, då han hävdade att "andra kammaren bör äga större betydelse än den första" när det gäller regeringsmakten och sedan konstaterade att "det är nog andra kammaren eller underhuset det tillkommer att se till, att klockan går; första kammaren eller överhuset tillhör i de stora politiska frågorna att se till, att vad klockan är slagen".⁵⁵ Genom att hänvisa till namnen på det brittiska parlamentets kammare samt till de olika politiska roller som dessa kamrar hade såg Staaff till att ingen kunde misstolka vilket land han höll som förebild. Staaff var inte ensam med ett sådant budskap. Exempelvis hade den liberale historikern Magnus Höjer rekommenderat "en förnuftig och välgörande parlamentarism efter engelskt mönster" för att skapa "ett starkt parlamentariskt styrelsesätt".⁵⁶

Det var emellertid vanligt att parlamentarismens anhängare försökte visa att det fanns en nationell grund för parlamentarismen. Det mest iögonfallande försöket i detta syfte var statsvetaren Fredrik Lagerroths doktorsavhandling från 1915 om frihetstidens författning, där han inte bara beskrev frihetstidens politik som demokratisk utan också hävdade att "parlamentarismen [bröt] genom samtidigt med revanschpolitiken" kring 1734.⁵⁷ Han skrev också med pseudoanalytiska men anakronistiska termer: "Sverige blir därför det enda land i vilket ett modernt parlamentariskt styrelsesätt med alternerande partiministerier, utgångna ur den härskande riksdagsmajoriteten, hann att utveckla sig på grundvalen av författningens egna bestämmelser".⁵⁸ Utan att ifrågasätta vikten av Fahlbecks argument i den pågående striden över parlamentarismen i Sverige är det här fallet ett lysande exempel på hur man försöker omformulera den nationella historiska traditionen. I denna bemärkelse är likheten mellan Fahlbeck och Lagerroth slående. Det var dock vanligare att parlamentarismens anhängare presenterade den som ett resultat av den faktiska utvecklingen under 1800-talet och i början av 1900-talet. Till exempel skrev den liberale riksdagsledamoten samt professorn i juridik Nils Alexandersson 1915 flera artiklar om "svensk parlamentarism", som enligt hans mening hade utvecklats i konstitutionella debatter och i det praktiska politiska livet i Sverige, och inte på grund av

54 FK 14/5 1906, 48:77.

55 Ibid., 48:43.

56 AK 4/5 1905, 50:31.

57 Lagerroth 1915, s. 311.

58 Ibid., s. 322–323.

några försök att imitera den brittiska modellen.⁵⁹ Den här typen av tanke om en i praktiken framvuxen idé om parlamentarisk styrelse var ofta kombinerad med en betoning av riksdagens utskottsväsende som ett forum för förhandlingar som hade utvecklat det politiska systemet så att det blev moget för parlamentarism.⁶⁰

Parlamentarismens praktiska införande i skuggan av första världskriget

Den nederländske historikern Henk te Velde har konstaterat att parlamentariseringen av demokratin och demokratiseringen av parlamentet var en av de stora allmänneuropeiska politiska processerna. Denna begreppsmässiga sammansmältning fick idealen om den blandade författningen eller den konstitutionella "dualismen", som man ofta uttryckte det i Sverige eller Tyskland, att framstå som föråldrad och gjorde att demokrati och parlamentarisk regering såg ut att vara förenliga med varandra.⁶¹ Denna retoriska process ägde i stort sett rum i Sverige under 1910-talet, även om själva begreppet förblev omtvistat.

Samarbete mellan socialdemokraterna och liberalerna var avgörande för parlamentarismens genombrott. Det socialdemokratiska partiets inflytande i riksdagspolitiken ökade kraftigt efter 1907 års rösträttsreform som introducerade allmän manlig rösträtt i andrakammarval. Även om partiet i allmänhet strävade efter parlamentarismens genomförande, var dess huvudmål genomförandet av den allmänna rösträtten. Till exempel Fredrik Vilhelm Thorsson, en av de radikala i andra kammaren, sade att partiet ställde sig "på parlamentarismens grundval" och ville vinna ytterligare politiskt inflytande genom en utvidgad rösträtt.⁶² I 1911 års valkampanj

59 Nils Alexandersson, "Svensk parlamentarism", *Forum* 1915.

60 Se Karl Staaff, *Det demokratiska statsskicket II*, Stockholm 1917, s. 349–390. Se också Nyman 1999, s. 63–64. För retoriska analyser av konstruktionen av den nationella traditionen av den svenska parlamentarismen, se Kai Paajaste, "Det parlamentariska tomrummet i Sverige. En studie i den statsvetenskapliga begreppsdebatten 1920–1930", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 2000:3; Jussi Kurunmäki, "Rhetoric Against Rhetoric. Swedish Parliamentarism and the Interwar Crisis of Democracy", i *The Politics of Dissensus. Parliament in Debate*, Kari Palonen, José María Rosales & Tapani Turkka (red.), Santander 2014; Pasi Ihalainen, "The 18th-century Tradition of Representation in a New Age of Revolution. History Politics in the Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919", *Scandinavian Journal of History* 2015:1.

61 Henk te Velde, "Democracy and the Strange Death of Mixed Government in the Nineteenth Century. Great Britain, France and the Netherlands", i *Democracy in Modern Europe. A Conceptual History*, Jussi Kurunmäki, Jeppe Nevers & Henk te Velde (red.), New York 2018, s. 55.

62 AK 11/5 1907, 55:4.

försvarede partiledaren Branting "parlamentarism" mot högerens kritik, men konstaterade ändå att "den borgerliga parlamentarismen i egenskap av spegel" inte blev "vackrare än det som det speglar". Branting liksom de flesta revisionistiska socialister i andra länder menade att om man lämnade den borgerliga parlamentarismen "åt sig själv" skulle den "urarta", medan den skulle ändra karaktär "i arbetarklassens hand".⁶³

Konfrontationen om parlamentarism intensifierades i samband med den kungliga interventionen i försvarspolitiken i februari 1914, den så kallade borggårdskrisen. Branting protesterade mot den nationalkonservativa och rojalistiska demonstrationen genom att associera denna aktion med hur den tyska konstitutionella monarkin tillbakavisade parlamentarismen. Enligt Brantings mening gav kungens intervention "genklang från helt andra och främmande förhållanden i land, där parlamentarismen ännu icke slagit igenom". Själv definierade han parlamentarism med hänvisning till demokrati som folkviljans förverkligande⁶⁴ och tackade de liberaler som försvarede "demokratiens och parlamentarismens fundamentala grundsatser".⁶⁵ Den svenska vänstern tolkade den tyska monarkistiska politiska ordningen – allmänt beundrad av högern – som en motsats till parlamentarism och demokrati.

Parlamentarismen var ändå inte ett lätt ämne för olika slags socialister i Europa eftersom den inom den socialdemokratiska idétraditionen uppfattades som ett borgerligt styrelsesystem och därför var det problematiskt att motivera deltagande i en parlamentarisk regering i sådana fall där socialister inte var regeringens ledande parti.⁶⁶ För det svenska socialdemokratiska partiet aktualiserades frågan om "ministersocialism" 1917 efter vänsterns valvinst i andrakammarvalet.⁶⁷ Även i det här avseendet var det Brantings revisionism som flexibelt kombinerade demokratin och parlamentarismen, vilket också möjliggjorde socialdemokraternas samarbete med liberalerna.

Den av Hjalmar Hammarskjöld ledda tjänstemannaregeringen hade haft sympatier för det icke-parlamentariska kejsrerliga Tyskland, medan socialdemokraternas yttersta vänster, som i maj 1917 bildade det socialdemokratiska vänsterpartiet, motsatte sig parlamentarismen i den radikalsocialistiska Zimmerwaldinternationalens anda.⁶⁸ Samtidigt förkastade högern parla-

63 Hjalmar Branting, "Parlamentarism eller förmynderskap?", i *Demokratisk linje. Hjalmar Branting och Per Albin Hansson om demokratin*, Rolf Edberg (red.), Stockholm 1948 [1911], s. 84–85.

64 AK 7/2 1914, 18:6.

65 AK 11/2 1914, 19:10.

66 Berger 2002; Jörke & Llanque 2016.

67 T.ex. Möller 1917, s. 257–268.

68 Zeth Höglund, AK 24/1 1916, 7:82. Se också Carl Göran Andræ, *Revolt eller reform. Sverige inför revolutionerna i Europa 1917–1918*, Stockholm 1998, s. 13, 94.

mentarismen som ett tecken på allmän politisering och svaga regeringar.⁶⁹ Under våren 1917 förstärktes dock den allmänna internationella tron på ett demokratiskt genombrott dramatiskt på grund av den ryska marsrevolutionen ("februarirevolutionen" i Ryssland), processen mot rösträttsreformen i Britannien, den tyske kejsarens löfte om reform samt USA:s intervention i kriget i demokratins namn.⁷⁰ Det var i en sådan transnationell kontext de svenska liberalerna och socialdemokraterna presenterade införandet av parlamentarismen som oundvikligt.

Under den liberale Nils Edéns regering (1917–1920), som byggde på den liberala och socialdemokratiska majoriteten i andra kammaren, fick debatterna om parlamentarism ny kraft. Dess anhängare presenterade parlamentarismen som en oundviklig väg framåt i de rådande inhemska och internationella förhållandena. Till exempel var socialdemokraten Harald Hallén i riksdagen säker på parlamentarismens internationella seger över högerens Tysklandsorienterade förakt mot demokratin och parlamentarismen. Hallén hävdade även att den konservativa regeringen själv började inse att "parlamentarismen är den politiska väg, som man icke i längden kan undgå att beträda".⁷¹ Parlamentarism togs generellt som liberalernas och nu också socialdemokraternas sätt att verkställa representationens makt i regerandet, medan många av högerens riksdagsledamöter fortsatte att kritisera parlamentarism som ett regeringssystem som ledde till partistyrrelse och partidisciplin.⁷² När introduktionen av den allmänna rösträtten tedde sig som ofrånkomlig efter den tyska monarkins fall i november 1918 sade socialdemokraternas partisekreterare Gustav Möller att den parlamentarism som socialdemokraterna hade kämpat för hade man nu nått.⁷³

Striden om "demokrati" och "parlamentarism" var ändå inte avgjord 1918. Rösträttsreformen trädde i kraft 1921, men införandet av parlamentarismen blev en öppen fråga. Parlamentariska regeringens tidsålder började utan några formella förändringar i regeringsformen. Därför måste den vanliga tolkningen att parlamentarismen infördes i Sverige 1917 tas som ett historiskt faktum som är känt för oss i efterhand, men inte som ett faktum för de som kämpade för eller emot den i samtiden.

När frågan om Sveriges medlemskap i Nationernas förbund var aktuell misstänkte Ernst Trygger, högerens ledare i första kammaren, en socialdemokratisk partipolitisk komplott bakom "den parlamentarism, som herrar

69 T.ex. Knut von Geijer, FK 9/5 1917, 41:13.

70 Ihalainen 2017.

71 AK, 5/6 1917, 72:21.

72 T.ex. Knut von Geijer, FK 17/4 1918, 24:24.

73 FK 29/9 1919, 8:59.

vänstermän arbetat för under så många år”.⁷⁴ Carl Axel Reuterskiöld, professor i stats- och folkrätt och nära bunden till bondeförbundet, härledde att ”den parlamentarism, varmed vi begåvats, har överlevat sig själv” och förutsåg i stället en återgång till en stark verkställande makt.⁷⁵

Vid den här tiden hade det socialdemokratiska partiet lämnat tvetydigheten om ”ministersocialismen” bakom sig och ansåg att den allmänna rösträtten och parlamentarismen utgjorde ”den politiska demokratin”, dock inte den fullständiga demokratin.⁷⁶ Medan socialdemokraterna bildade regering 1920, och ytterligare fyra under 1920-talet, förde vänstersocialisterna fram en radikal antiparlamentarisk retorik som byggde på den allmänna marxistiska uppfattningen om parlamentet som en borgerlig institution.⁷⁷ Under namnet Sveriges kommunistiska parti radikaliserades den antiparlamentariska retoriken ytterligare. Den Moskvatrogne Carl Winberg ironiserade över ”den borgerliga parlamentarismen och den borgerliga demokratin” som enligt hans mening hade avskaffats i länder som Italien, Spanien, Estland, Finland och Polen.⁷⁸ Enligt socialdemokraten Mauritz Västberg var det däremot klart att kommunisterna endast ville ”begagna parlamentet för att inifrån söka spränga parlamentarismen”, medan hans parti trodde på ”både demokratin och parlamentarismen”.⁷⁹

Tidigare forskning har visat att högern och bondepartierna, med undantag av några få personer, var ytterst kritiska mot parlamentarismen under hela 1920-talet.⁸⁰ Riksdagsdebatterna ger stöd för denna tolkning. Till exempel konstaterade högerledamoten, prästen Per Pehrsson att svenskarna inte hade ”en levande och stark parlamentarism”, utan att ”parlamentarismen ligger om icke på dödsbädden, så åtminstone på sotsängen”.⁸¹ Det fanns dock några högermän som uttryckte ett mera positivt omdöme om parlamentarism. Tidningsmannen och högerledamoten Emanuel Björck förklarade 1929 under en debatt om det svenska valsystemet att högern och socialdemokraterna var

74 FK 3/3 1920, 19:112; Pasi Ihalainen, ”Internationalization and Democratization Interconnected. The Swedish and Finnish Parliaments Debating Membership in the League of Nations”, *Parliaments, Estates and Representation* 2019:1.

75 FK 5/6 1920, 59:28.

76 Anna Friberg, *Demokrati bortom politiken. En begreppshistorisk analys av demokratibegreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939*, Stockholm 2012, s. 92, 104–105; Jussi Kurunmäki & Pasi Ihalainen, ”Hur demokrati blev nationell identitet i Sverige. En begreppshistorisk analys”, *Historisk Tidskrift för Finland* 2024:1.

77 T.ex. Ivar Vennerström, AK 24/5 1919, 54:16.

78 FK 19/1 1925, 3:20.

79 AK 14/1 1925, 11:25.

80 Rolf Torstendahl, *Mellan nykonservatism och liberalism*, Uppsala 1969, s. 119–132. Se också Olle Nyman, *Svensk parlamentarism 1932–1936. Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition*, Uppsala 1947, s. 4–5.

81 AK 30/4 1924, 30:16.

”ense om det demokratiska systemet, vi äro ense om parlamentarismen”.⁸² Högers talesätt började så småningom att förändras.

Det verkar som om liberalerna inte längre var så benägna att tala om parlamentarism.⁸³ Enligt historikern Jarl Torbacke fanns det i mitten av 1920-talet hos de ledande liberala opinionsbildarna tydliga tecken på besvikelse när demokratins och parlamentarismens seger visade sig inte leda till solida majoritetsregeringar, utan snarare till täta regeringsskiften.⁸⁴ Till exempel tog landets främsta liberala tidning *Dagens Nyheter* ställning till parlamentarism under rubriker som ”Parlamentarismens framtidsperspektiv” och ”Parlamentarismens problem”. I den första ledaren sågs H.G. Wells analys av ”parlamentarismens skröpligheter” som träffande vad gällde ”parlamentarismens” begränsade möjligheter att svara mot höjda ekonomiska och sociala krav, vilket förorsakade kritik mot systemet både från högern och vänstern. I Sverige ansåg man ”den parlamentariska författningsreformen” i den tidens Danmark och Norge som modeller att följa. Detta kunde betyda, som exempelvis i Danmark, att en större vikt var given till expertis i stället för ”parlamentarismens ansvarskoncentration”, men det borde enligt *Dagens Nyheter* ändå inte leda till ökande intresserepresentation.⁸⁵ I den senare ledaren refererades Hans O. Lödrups norska högerkritik mot parlamentarism med slutsatsen att demokratin var det viktigaste och ”parlamentarismen blott en uttrycksform för demokrati”. Detta betydde att demokrati kunde implementeras också utan parlamentarism eller genom någon annan sorts parlamentarism än ”den nuvarande parlamentarismen” som ”diskrediterar själva demokratin” med svaga regeringar och öppnade vägen till diktatur. Framför allt ville *Dagens Nyheter* se mer diskussion om parlamentarismens problem utan anklagelser om ”antidemokrati”.⁸⁶ Enligt den liberala tidningen var det viktigaste för det demokratiska systemets framtid att parlamentarismen anpassades till tidens behov⁸⁷ och att den svenska demokratin byggdes på sina egna traditioner och inte på den brittiska modellen.⁸⁸

Även om kortvariga minoritetsregeringar var ett vanligt fenomen i 1920-talets Europa, uppfattades den parlamentariska regeringens svaghet och kortvarighet i Sverige både som ett praktiskt och som ett principiellt

82 AK 17/4 1929, 28:54.

83 Se också Vallinder 1984, s. 56.

84 Jarl Torbacke, *Dagens Nyheter och demokratins kris 1922–1936. Friheten är vår lösen*, Stockholm 1972, s. 80–81. För besvikelsen hos Edén efter hans regerings upplösning, se Gunnar Gerdner, *Det svenska regeringsproblemet 1917–1920. Från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism*, Uppsala 1946, s. 134–135.

85 *Dagens Nyheter* 25/1 1923, s. 3.

86 *Dagens Nyheter* 25/7 1924, s. 3.

87 *Dagens Nyheter* 8/7 1926, s. 3.

88 *Dagens Nyheter* 19/7 1928, s. 2.

problem. Detta utgjorde den politiska bakgrunden till en omfattande teoretisk diskussion om vad begreppet parlamentarism betydde och hur den svenska praktiken förhöll sig till detta begrepp. Denna diskussion byggde på internationella jämförelser och var ämnade åt analytiska definitioner av begreppet parlamentarism, men dessa akademiska synpunkter bör också förstås som retoriska inlägg i debatten om parlamentarismens innehåll och värde.

Den svenska minoritetsparlamentarismen som teoretiskt problem

Det hade visat sig att dualismen mellan monarken och riksdagen inte dög som parlamentarism om regeringen var beroende av monarkens och inte riksdagens vilja. Likaså ville man utesluta tanken om en regerande riksdag, eftersom ett sådant system antingen påminde om frihetstidens ständervälde eller om en radikal socialistisk idé om parlamentariskt styre, något som de svenska socialdemokraterna hade fjärmat sig från. Vidare tydde både det praktiska parlamentariska livet och den gällande teoretiska inställningen på att den klassiska brittiska parlamentarismen med sitt tvåpartisystem och (i teorin) regeringsdugliga majoritet och regeringsvilliga opposition inte kunde kopieras i Sverige. Om inget av dessa alternativ var tillgängliga behövdes en teoretisk motivering för minoritetsparlamentarism.

Minoritetsregeringar uppfattades som en besvikelse eller ett löftesbrott, eftersom det inte var lätt att motivera parlamentarism som ett politiskt system om det inte fungerade som man önskat och uttalat. För att kunna argumentera för parlamentarism hade man å ena sidan det historiska konstitutionella statsskicket, å andra sidan idén om en statsrättslig förvandling mot parlamentarism att åberopa i argumentationen för att motivera parlamentarism i dåtidens Sverige.⁸⁹ Den skytteanske professorn Axel Brusewitz tog på sig uppgiften att inrymma den svenska utvecklingen från dualism till minoritetsregeringar i parlamentarismens teoretiska ramverk. 1920 ansåg han det vara viktigt att föra fram bevis för att parlamentarism i Sverige var en oundgänglighet och att parlamentarismen skulle bli verklighet eftersom författningens inre betingelser och utveckling pekade åt det hållet.⁹⁰ Några år senare menade han att det var rätt att kritisera dåliga försök att imitera den brittiska parlamentarismen eftersom den inte passade de svenska förhållandena.⁹¹ Vid ett senare tillfälle konstaterade han att det var "något

89 Paajaste 2000, s. 241–242.

90 Axel Brusewitz, "Författningens inre utveckling", *Forum* 1920.

91 Axel Brusewitz, "Maktfördelning och demokrati i den konstitutionella utvecklingen. Några grundlinjer", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1923:4.

godtyckligt” att utgå från tanken om den äkta och den falska parlamentarismen.⁹² Hans fokus låg nu på Tyskland. Weimarkonstitutionen med dess dualism mellan representationen och den folkvalda presidenten var säkerligen ett av de mest omdiskuterade fallen i 1920-talets Europa då man utvärderade parlamentarismens möjligheter i en stat med demokratisk rösträtt.⁹³ För att utvidga det teoretiska ramverket för parlamentarism försökte Brusewitz hitta ett sätt att definiera det tyska systemet som en variant i parlamentarismens kategori. Enligt hans mening var dualismen i Tyskland ”latent” eftersom presidentens roll kunde liknas vid ”det sovande lejonets”.⁹⁴

Brusewitz presenterade en typologisk framställning av begreppet parlamentarism och inrymde även Sveriges praxis genom ”en uttänjning av parlamentarismens begrepp”.⁹⁵ Enligt honom ligger det i sakens natur att en minoritetsregering ”måste erhålla stöd av en majoritet i parlamentet, även om denna majoritet icke kan beräknas vara fast utan allt efter omständigheterna av mer eller mindre växlande slag”.⁹⁶ Detta innebär också att även om regeringen inte ”kan räkna på att uppbäras av parlamentsmajoritetens positiva gillande, så lever den dock på den förutsättningen, att den icke direkt ogillas. Den tolereras och så länge den tolereras kan den förbli sittande.”⁹⁷ Den här typen av parlamentarism fick olika namn så som ”minoritetsparlamentarism”, ”negativ parlamentarism”, ”fraktionsparlamentarism” och i vissa fall ”utskottsparlamentarism”.⁹⁸

Enligt Björn von Sydow är den centrala aspekten av denna typ av parlamentarism att ”[r]egeringen är för sin sammansättning och politik beroende av den politiska ställningen i folkrepresentationen”.⁹⁹ Detta innebär att riksdagens och regeringens inflytande över politiken varierar från fall till fall. Statsvetaren Nils Stjernquist har kallat detta system ”förhandlingsparlamentarism”.¹⁰⁰

92 Axel Brusewitz, ”Den tyska riksförfattningens typologiska byggnad”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1928, s. 222.

93 För den aktuella tyska kritiken mot parlamentarism, se Carl Schmitt, *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Berlin 1923 (senare utgåva 1926). För en positiv syn på parlamentarism, se Richard Thoma, ”Zur Ideologie des Parlamentarismus und der Diktatur”, *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 1924; Hans Kelsen, *Das Problem des Parlamentarismus*, Wien 1925.

94 Brusewitz 1928, s. 230.

95 Axel Brusewitz, ”Vad menas med parlamentarism. Ett försök till typologisk bestämning”, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1929, s. 326.

96 Ibid., s. 327.

97 Ibid., s. 327.

98 Ibid., s. 328–329.

99 von Sydow 1997, s. 159–160.

100 Stjernquist 1995, s. 11.

Det var i slutet av 1920-talet vanligt att se svenska minoritetsregeringar som en variant av parlamentarism, men det innebar inte att man var nöjd med den typen av parlamentarism. Enligt Nils Herlitz, professor i statsrätt och senare högerens riksdagsledamot, var det rådande styrelseskicket inte lyckligt: det fanns inga regeringsprogram som följdes, kompromisser utfördes i riksdagens korridorer och utskottsrum, och regeringsmedlemmar hann knappast växa in i sina uppgifter. "[V]i ha icke längre i ordets allvarliga mening ansvariga statsråd", menade han.¹⁰¹ För att rätta till läget presenterade Herlitz ett förslag som tänjde ganska mycket på begreppet parlamentarism. Han argumenterade för "en permanent 'nationell samlingsregering'".¹⁰² Dess utgångspunkt var "en heterogent parlamentarisk regeringsbildning, där besättandet av varje statsråd skulle bli en fråga för sig, och där alltså en heterogen statsrådsuppsättning skulle avspegla de i olika frågor på olika grupperingarna inom riksdagen".¹⁰³

Statsvetarprofessorn och tidigare högerens riksdagsledamot Georg Andréén menade att Sverige hade "långsamt *glidit* in i det parlamentariska styrelsesättet" och att minoritetsregeringar var ett tecken på "en säregen svensk parlamentarism".¹⁰⁴ Detta betyder dock inte att hans syn på den svenska parlamentarismen var särskilt positiv. Enligt honom visade partiledarna "ringa benägenhet" att bära regeringsansvar, och partimedlemmarna visade ännu mindre intresse för att deras parti skulle bli regeringsparti. Vidare betydde "den hoppande majoritetens parlamentarism" att varken parti- eller regeringsprogram hade någon större betydelse för hur landet reagerades.¹⁰⁵ Andréén lyfte fram kompromissernas roll i parlamentarismen. Han såg emellertid en stor skillnad mellan en kompromiss i ett system med majoritetsministär och ett med minoritetsparlamentarism. I det ena ägde kompromissen rum "i statsrådsberedningens mera svala atmosfär", i det andra fick kompromissen "sin slutgiltiga utformning i ett riksdagsutskott".¹⁰⁶ Problemet med "utskottsparlamentarismen" enligt Andréén var att det var få som visste hur och av vem kompromisser gjordes. Denna typ av parlamentarism präglade den svenska parlamentarismen.¹⁰⁷

101 Nils Herlitz, "Regeringsproblemets svårigheter", *Svensk Tidskrift* 1929, s. 182.

102 Ibid., s. 192.

103 Ibid., s. 188.

104 Georg Andréén, "Regeringsmakt och parlamentarism", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1930, s. 467, 471–472.

105 Ibid., s. 480–482.

106 Ibid., s. 483.

107 Ibid., s. 485.

Demokratins allmänna kris och erkännandet av den svenska parlamentarismen

Anmärkningarna rörande minoritetsregeringar och parlamentarism i Sverige bör förstås mot bakgrund av den allmänna medvetenheten om demokratins kris i Europa. Denna kris kännetecknas av tillkomsten av de totalitära ideologierna i form av kommunism, fascism och nationalsocialism. Man kan inte heller förbise de ekonomiska, sociala och politiska konsekvenserna av 1929 års börskrasch som bakgrund. Det är värt att notera att demokratins kris ofta uppfattades mer specifikt som parlamentarismens kris. Som exempelvis Andrén konstaterade 1932 var "parlamentarismens kris" en allmäneuropeisk företeelse.¹⁰⁸ Kopplingen mellan demokratins kris och parlamentarismens kris var tydlig också i Herbert Tingstens storverk *Demokratiens seger och kris* (1933). Enligt Tingsten hade demokratins kris diskuterats allmänt redan några år efter världskrigets slut, och redan då fanns det politiska och vetenskapliga inriktningar som "krävde parlamentarismens avskaffande eller omgestaltning".¹⁰⁹

Självta uttrycket "parlamentarismens kris" användes först och främst i reflekterande analytiska kommentarer snarare än i parlamentsdebatter. Exempelvis i det tyska parlamentet framkom det 21 samförekomster av *Parlamentarismus* och *Krise* inom tio ord före 1933.¹¹⁰ I den svenska riksdagen användes "parlamentarism" och "kris" i samma kontext av tio ord 13 gånger under mellankrigstiden.¹¹¹ Parlamentarikerna bidrog ändå på det internationella planet till denna krismedvetenhet. Parlamentarismens kris debatterades vid Internationella parlamentariska unionens (IPU) konferenser i Washington 1925, Berlin 1928, London 1930 och i Madrid 1933. Carl Lindhagen, den socialdemokratiska borgmästaren från Stockholm, som redan länge hade kritiserat parlamentarismen i Sverige, rapporterade från Washington att företrädarna för högern och centern nu allmänt medgav att "parlamentarismen är sjuk och bör behandlas som en sjuk person".¹¹² 1928 klagade han i Berlin att parlamenten hade byråkratiserats och militariserats, och insisterade på att IPU borde fortsätta att tala om en kris. Eric Hallin,

108 Georg Andrén, "Till den moderna parlamentarismens formlära. Några anteckningar", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1932, s. 18.

109 Herbert Tingsten, *Demokratiens seger och kris. Vår egen tids historia 1880–1930*, Stockholm 1933, s. 18. Som ett tecken på de stora politiska förändringarna under den här tiden nämner Tingsten att han avslutade manuskriptet i oktober 1932.

110 *People & Parliament: Germany Reichstag 1867–1942*, "Parlamentarismus Krise"~10 "Krise Parlamentarismus"~10.

111 *People & Parliament: Sweden (1920–2022), limit to 1920–1939*, "parlamentarism kris"~10 "kris parlamentarism"~10.

112 FK 17/2 1926, 10:28.

den svenska gruppens ordförande från högern, ifrågasatte Lindhagens tal om en "parlamentarisk kris" i Sverige, även om han medgav att det fanns brister i landets parlamentariska system.¹¹³ Svenska parlamentariker var alltså öppna oense om parlamentarismens tillstånd i Sverige.

Några år senare lyfte socialdemokraternas ledare Per Albin Hansson fram IPU:s roll som forum för diskussioner om parlamentarismens oroande tillstånd i Europa. Med hänvisning till IPU-konferensen i London konstaterade han i riksdagen att "såväl de nordiska interparlamentariska delegerademötena som interparlamentariska unionens konferenser ägna en stigande uppmärksamhet åt parlamentarismens problem".¹¹⁴ Han fortsatte sedan på ett sätt som illustrerar den påtagliga oron över parlamentarismens och därmed också demokratins framtid:

Praktiskt taget varenda en, som hade ordet, beklagade sig över parlamentarismens vanskligheter, oförmågan att skapa och upprätthålla starka regeringar, partisplittringen, den växande arbetsbördan etc. Ideligen skymtade man diktaturens spöke. Där demokratin icke kan lösa sitt styrelseproblem, där öppnas dörrarna för diktatorn, kanske av folket självt på grund av dess likgiltighet för folkrepresentationen.¹¹⁵

Nedanstående visualisering av relativa frekvenser illustrerar hur de svenska riksdagsdebatterna intensifierades på det tidiga 1930-talet samtidigt med den transnationella diskussionen om parlamentarismens kris som hade förvandlats till demokratins kris.

Utöver den vanliga partipolitiskt motiverade kritiken mot parlamentarismens tillämpning i Sverige fanns det också mer principiella argument mot parlamentarism. Som ett exempel på en principiell kritik från högerkanten skrev den kände Tysklandsorienterade författaren och litteraturhistorikern Fredrik Böök strax före Hitlers maktövertagande att parlamentarism var en liberal fiktion med sina egna demagoger. Enligt Böök visade det tyska exemplet hur "den liberala parlamentarismens agitationsmetoder" utnyttjades bäst av Adolf Hitler.¹¹⁶ Högerpartiets tidning *Medborgaren* hävdade 1933 att parlamentarismen var källan till demokratins svaghet.¹¹⁷ Likaså var det klart för bondeförbundaren Arvid De Geer att "man i allt vidare kretsar inom

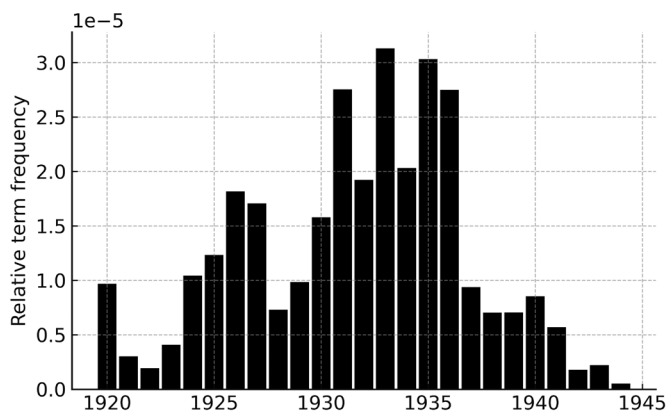
113 Union interparlementaire, *Compte rendu de la XXVe conférence tenue à Berlin du 23 au 28 août 1928*, Le bureau interparlementaire, Lausanne 1928, s. 295–297, 312–313, 515.

114 AK 17/1 1931, 4:2.

115 Ibid., 4:3.

116 Fredrik Böök, *Svenska Dagbladet* 6/11 1932, s. 7–8.

117 *Medborgaren* 1933:10, s. 360–361.

Figur 2. Relativ frekvens av parlamentarism* i svenska riksdagsprotokoll 1920–1944. Källa: *People & Parliament*, Jyväskylän universitet & Utrecht universitet.

samhället börjar säga, att parlamentarismen är obehövlig, och vill komma fram till andra arbetsformer”.¹¹⁸

Demokratins kris, den som ofta ansågs vara parlamentarismens fel, bidrog dock avsevärt till etablerandet av en positiv syn på parlamentarism, eftersom begreppet associerades närmare med begreppet demokrati som skulle försvaras. Begreppen demokrati och parlamentarism blev mera allmänt värderade som positiva aspekter av den nationella politiska traditionen i Sverige. Det politiska och det militära hotet från de totalitära regimernas håll ledde i Sverige till en framtoning av en nationell gemenskap som nu tolkades också som en nordisk gemenskap. En viktig del i denna nationella identitetspolitiska process var återbruk av idén om den urgamla bondefriheten, vars främsta tidiga företrädare hade varit Erik Gustaf Geijer som redan i sin skrift ”Feodalism och republikanism” (1818–1819) hävdade att denna bondefrihet var av demokratisk natur. Idén om den urgamla nordiska demokratin präglade 1930-talets försvar av de existerande demokratiska institutionerna, inte minst riksdagen.¹¹⁹ I denna process blev demokratins ”svagaste länk”, parlamentarismen, indragen i den svenska politiska traditionen. När ”demokrati” och ”parlamentarism” uppfattades som nationella begrepp, blev motståndet mot parlamentarism lätt ett tecken på en icke-nationell attityd. Det här betyder inte att den principiella kritiken mot parlamentarismen hade upphört helt, men den blev politiskt mindre adekvat. En förklaring

¹¹⁸ AK 2/6 1934, 42:70.

¹¹⁹ Se Jussi Kurunmäki, ”Nordic Democracy’ in 1935. On the Finnish and Swedish Rhetoric of Democracy”, i *Rhetorics of Nordic Democracy*, Jussi Kurunmäki & Johan Strang (red.), Helsinki 2010; Jussi Kurunmäki, ”The Making of ‘Swedish Democracy’. Anti-Aristocratic, Royalist, Reformist and Exemplary”, *Journal of Modern European History* 2019:2.

till beredskapen hos högerens ledare att tåla parlamentarism var säkerligen historietolkningen att den svenska parlamentarismen inte baserade sig på det brittiska mönstret, utan var ett resultat av en självständig nationell utveckling. Det här var någonting som både reformister och traditionalister hade påstått under striden om parlamentarism.

1933 års IPU-konferens i Madrid, efter nazismens frammarsch i Tyskland, exemplifierar hur den svenska och nordiska uppfattningen om den egna demokratiska traditionen utnyttjades internationellt. Arthur Engberg, den socialdemokratiska utbildningsministern, skickades till konferensen för att informera den internationella publiken om den urgamla nordiska demokratin. Engberg upphöjde den unika svenska demokratin och presenterade de brittiska och svenska parlamentariska traditionerna som jämförbara. Han rapporterade hur svenskarna förberedde sig för att fira "vårt parlaments femte hundraårsjubileum, ett faktum som visar hur mycket självstyre – som engelsmännen säger – är kopplat till vår nations öde".¹²⁰ Denna medvetna historiepolitiska konstruktion av den urgamla svenska demokratisk-parlamentariska modellen gjorde det möjligt för Engberg att ge råd om parlamentarisk praxis till nationer som kämpade i 1930-talets början med "parlamentarismens kris".¹²¹ Liberalernas professor Johan Bergman anslöt sig till Engbergs narrativ om "den skandinaviska demokratin" för att bekräfta en nationell konsensus bland svenskar.¹²²

Samtidigt som denna typ av argumentation hemma och utomlands förenade de svenska partier som länge hade varit splittrade angående parlamentarism och demokrati, var den en del av det nationella och nordiska identitetsbyggande som skilde dessa länder från andra länder. Sådan argumentation antydde att den nordiska demokratin och parlamentarismen skulle överleva uppkomsten av diktaturer tack vare sin urgamla rot – och även utgöra en modell för andra att följa.¹²³ En liknande retorisk nationalisering av demokrati, i kontrast mot Tyskland, bedrevs i 1933 också av delegater från länder som Danmark, Schweiz och Storbritannien.¹²⁴

Det var också i denna anda som riksdagens 500-åriga historia firades 1935. Vid den särskilda minnesfest som anordnades i maj det året var retoriken om den folkliga självstyrelsen närvarande i flera tal. Statsminister Hansson

120 Union interparlementaire, *Compte rendu de la XXIXe conférence tenue à Madrid du 4 au 10 octobre 1933*, Le bureau interparlementaire: Lausanne, 1934, s. 599–600. Se Kurunmäki & Herrmann 2018, s. 100, för ett sammanhang om denna konstruktion av en demokratisk nationell berättelse.

121 IPU 1933, s. 600.

122 Ibid., s. 619–620.

123 Jussi Kurunmäki & Johan Strang, "'Nordic Democracy' in a World of Tensions", i *Rhetorics of Nordic Democracy*, Jussi Kurunmäki & Johan Strang (red.), Helsinki 2010

124 IPU 1933, s. 594, 615, 617–620.

Bild 1. Kampen om "parlamentarism" i Sverige har inneburit olika definitioner och tolkningar av den nationella politiska traditionen, även från perioder då själva termen inte fanns. I början av 1900-talet förenade parlamentarismens anhängare medeltida germanska församlingar och parlamentarismen så som de ville se den praktiseras. Väggarna i andra kammaren var dekorerade med fresker målade av Axel Törneman 1913 över Sveriges representativa och demokratiska förflutna. De avbildade Torgny lagmans tal till Olof Skötkonung vid ett ting i Uppsala omkring år 1000 och Engelbrekt Engelbrektsson som ledde ett bondeuppror som hade lett till erkännandet av bondeståndets politiska rättigheter 1435. Det sistnämnda ansågs vara året för den svenska riksdagens grundande. I bilden andra kammarens före detta plenisal vid Nordiska rådets session i Stockholm 2004. Källa: Johannes Jansson/norden.org, File: Plenum vid Nordiska rådets session i Stockholm 2004 (2).jpg, Wikimedia Commons.

gjorde en koppling mellan den gamla självstyrelsen och den moderna svenska demokratin genom att säga att "[d]et svenska folkets urgamla självstyrelse har kunnat bevaras" och att han såg "en anvisning även för en fortsatt utveckling av vår demokratiska ordning".¹²⁵ Begreppet parlamentarism fick en central plats i firandet i form av Nils Edéns bok om riksdagens 500-åriga historia med en halvofficiell status. Edén, som var inte bara före detta statsminister utan också professor i historia, avslutade sin bok med en diskussion om parlamentarismen i Sverige och noterade att "den nutida parlamentarismen företer sålunda en serie av 'minoritetsregeringar'", och konstaterade att det ligger "något ofullgånget över en sådan typ av parlamentarism, även om

125 *Riksdagens minnesfest 1935*, Stockholm 1936, s. 68. Se också Kurunmäki & Ihalainen 2024.

den har sina motsvarigheter i andra länder”.¹²⁶ Detta är någonting vi känner igen från tidigare vetenskapliga och politiska kommentarer, men Edén tog en ny riktning i sin argumentation då han lyfte fram de positiva sidor som minoritetsparlamentarismen hade:

Å andra sidan tvingar minoritetsparlamentarismen till en särskild moderation i regeringspolitiken. Intet parti i regeringsställning kan framföra sitt särprogram i tillspetsad form. Det äldre tvåkammerssystemets balans mellan första och andra kammaren har sålunda i den demokratiserade riksdagen efterföljts av en viss balans mellan partierna och bakom dem stående krafter i samhället. Häri ligger väl den viktigaste förklaringen till att riksdagen efter demokratiseringen knappast haft att uppvisa några alltför starka brytningar, trots många stridsämnen, främst av ekonomisk och socioekonomisk natur. Att regeringsmyndigheten såsom sådan i viss mån vunnit även genom denna art av parlamentarism synes uppenbart.¹²⁷

Edén omvärderade den svenska parlamentarismen: det som tidigare sågs som ett problem fick nu en positiv prägel. Denna förändring kom också till uttryck i *Dagens Nyheters* kommentar om statsvetaren och högermannen Gunnar Heckschers bok *Parlamentarism och demokrati i England*. Enligt ledaren följde det ökade förtroendet för parlamentet av diktaturernas utbredning i Europa.¹²⁸

Även om kritiska röster om parlamentarismens tillstånd i Sverige och dess framtid internationellt fortsatte att uttryckas både från högern och från vänstern också i samband med riksdagens 500-årsjubileum,¹²⁹ talades det redan ”mycket om värdet av den svenska parlamentarismen”.¹³⁰ Begreppet ”den svenska parlamentarismen” höll på att bli konventionellt både för att kritisera ”det rådande radikala folkväldet” hos högern och för att försvara det demokratiserande svenska politiska systemet hos vänstern¹³¹ – man hade helt enkelt ”olika uppfattningar om den svenska parlamentarismen”.¹³²

Den mest explicita idealiseringen av den svenska parlamentarismen hittar man förmodligen i Herbert Tingstens artikel om nordisk demokrati från 1938. Han likställde demokratin och parlamentarismen och konstaterade att ”en utpräglad minoritetsparlamentarism” hade gjort ”ett resultatrikt arbete” och

¹²⁶ Nils Edén, *Den svenska riksdagen under femhundra år*, Stockholm 1935, s. 327.

¹²⁷ Ibid., s. 328.

¹²⁸ *Dagens Nyheter* 25/4 1937, s. 3.

¹²⁹ Axel Pehrsson-Bramstorp, AK 19/6 1933, 49:41; Carl Lindhagen, FK, 10/2 1935, 10:10.

¹³⁰ Axel Pehrsson-Bramstorp, AK 4/6 1935, 42:19.

¹³¹ Se t.ex. *Svenska Dagbladet* 27/6 1936, s. 4; *Dagens Nyheter* 8/5 1938.

¹³² Ivar Anderson, AK 11/3 1936, 16:34; Johan Bernhard Johansson, FK 11/3 1936, 16:6.

inte "tjänat som plattform för lysande retorik och dramatiska uppgörelser". Detta ledde honom till slutsatsen att "demokrati är kompromiss" och att "de av det stora flertalet omedelbart eller efter hand godtagna uppgörelserna känneteckna utvecklingen under den nordiska parlamentarismen".¹³³ Han hade som ideal en antiretorisk parlamentarism som baserade sig på kompromisser och faktagranskningar snarare än på politiska och ideologiska debatter.¹³⁴ Oppositionens roll var tämligen annorlunda än den som man vanligtvis associerar med den brittiska parlamentarismen, där den förväntas utmana regeringen och när som helst vara färdig att ta regeringsposition. Men den brittiska idealtypen hade för länge sedan förlorat sin plats som förebild.

Slutsatser

Vi har med denna begreppshistoriska studie av parlamentarismen i Sverige analyserat hur historiska aktörer tänkt om det regeringssystem som de själva beskrivit som parlamentarism. Vi har fokuserat särskilt på debatter i riksdagen, vars politiska status frågan om parlamentarism i högsta grad handlar om, men vi har också undersökt olika analytiska försök att definiera begreppet. När man utforskar parlamentarism i de historiska kontexter där ordet använts är det möjligt att se hur begreppet har varit omstritt både innehåll och dess värde samt hur det praktiska systemet sedan gestaltat sig. Det har varit vanligt att återropa historiska perioder, konstitutioner och politiska praktiker som argument i en pågående politisk kamp om parlamentarismen. Med andra ord ville man genom historiepolitiska retoriska manövrar förstärka sitt argument i det aktuella läget så att det skulle se ut att ligga i linje med den historiska traditionen som ett resultat av den politiska utvecklingen i Sverige. Givetvis har den här typen av "retoriska omformuleringar" också gällt negativa historiska exempel.

Det innebär också att retoriken om parlamentarismen innehåller olika tidsnivåer och att begreppet har fått olika möjliga historier. Vi har visat att Pontus Fahlbeck 1904 beskrev 1809 års regeringsform som dualistisk men likaså som en grund för den svenska parlamentarismen. Fredrik Lagerroth flyttade 1915 den svenska parlamentarismen till frihetstiden, medan liberalerna så som Nils Alexandersson hävdade att parlamentarismen under 1800-talet och i början av 1900-talet hade vuxit fram som en del av den praktiska parlamentariska politiken.

Med hjälp av dessa historiepolitiska retoriska omformuleringar syftade man till att i efterhand skapa en bild av en nationell tradition för parla-

¹³³ Herbert Tingsten, "Nordisk demokrati", *Nordens kalender* 1938, s. 41.

¹³⁴ Se också Kurunmäki 2014.

mentarismen i Sverige. På så sätt legitimerade man parlamentarism med en inhemsk historisk utveckling som den framtida demokratiska utvecklingen. Den transnationella aspekten i konstruktionen av denna tradition spelade också en viktig roll. Andra länders politiska system och de skiftande storpolitiska förhållandena var alltid närvarande när man talade om den svenska parlamentarismen. Före parlamentarismens genombrott som politisk praxis 1917 var det brittiska regeringssystemet överlägset den viktigaste jämförelsepunkten.

Den tyska politiska kulturen var också en viktig referenspunkt för debatten. Konservativa motståndare hittade sin inspiration i tyska teorier om ett monarkistiskt styre, och socialdemokraterna hade nära kontakter med den marxistiska rörelsen i Europa. Det wilhelminska rikets fall var ett viktigt bidrag till den allmänna rösträtten i Sverige. Den teoretiska anpassningen av svenska minoritetsregeringar i parlamentarismens teorier på 1920-talet skedde i skuggan av tyska diskussioner om parlamentarismens kris.

Den internationella politiska och ekonomiska krisen samt det ökade krigshotet diskuterades av parlamentariker även på ett gemensamt parlamentariskt forum, Interparlamentariska unionen. Parlamentarismens kris var där ett återkommande tema som sedan kommenterades i riksdagen. IPU var också en plattform för den upphöjda retoriken om den svenska, och den nordiska, parlamentarismens framgång. Denna retorik hade en direkt koppling till en ökad vilja att skapa en nationellpolitisk gemenskap kring demokratin i Sverige och i de andra nordiska länderna. Under parlamentarismens kris och speciellt efter uppkomsten av Hitlerregimen i Tyskland fick parlamentarismen allmänt en mera positivt laddad innebörd bland Sveriges största partier. Detta samverkade med historieuppfattningen att parlamentarismen i Sverige inte byggde på engelska eller andra utländska modeller utan var en följd av en egen nationell utveckling. I denna process blev begreppet parlamentarism en integrerad del av begreppet demokrati. Parlamentarismens tillkomst var ingen självklarhet ens i Sverige. Det var en process av omtolkningar av det svenska politiska livets historia samt kontinuerliga omförhandlingar. Detta ser vi hända igen i flera länder där den parlamentariska demokratin idag utmanas.

Summary

Parliamentarism in the Swedish debate and the political use of history up until the Second World War

In many studies in the field of the history of ideas and the history of political thought, the history of parliamentarism begins in the eighteenth century. However, the word parliamentarism was not used before the latter part of the nineteenth century. Since that time, parliamentarism has been a controversial concept, and struggles over its meaning and value make an important part of the history of democratisation. Thus, it is important to consider a conceptual history perspective when using “parliamentarism” as an analytical concept.

In Sweden, struggles over the meaning of “parliamentarism” played a particularly important role in the half-century preceding the Second World War. This was a period of parliamentary democratisation in Sweden. This article presents a conceptual history analysis focusing on how historical actors viewed the system of government they described as based on parliamentarism. We show that the struggle over “parliamentarism” largely involved different interpretations of the national political tradition, even concerning periods before the term existed. Past political actors used history-political arguments to strengthen their own arguments, thus making them appear to be in line with historical tradition.

We highlight the brief history of “parliamentarism” as an ism and discuss several key points: how the so-called dualism of the 1809 Instrument of Government was interpreted in the early twentieth century as a Swedish version of parliamentarism; how the age of parliamentarism was retroactively extended to the Age of Liberty; how the emergence of parliamentarism was linked to the practical reforms in the nineteenth century and the idea of the so-called living constitution; how the minority governments in the 1920s were seen as part of the contemporary theories of parliamentarism; and how parliamentarism, during the debates in the 1930s on the crisis of democracy, was presented as an integral part of Sweden’s imagined old democratic tradition. Foreign political systems were used when constructing this national tradition, serving both as models and as warning examples. Thus, the shaping of Swedish parliamentarism was a highly transnational rhetorical process.

Keywords: conceptual history, transnational history, parliamentarism, Sweden, political use of history

